

Ko je pisec podal opis meje, kolonizacije in posestnega stanja, je prešel k škofovski upravi, kjer omenja posamezne urade in njihove prejemke, ki so jih ti dobili za opravljanje službe. Največ se pomudi pri problemu slovenskih županov, katerih izvor in položaj je v znanstvenem svetu izzval že precej literature, v kateri je zastopanih v glavnem dvoje naziranj: Peiskerjevo in Dopschovo. Prvi gleda v županih ostanke neke socialno višje plasti, ki je gospodovala nižjemu sloju, drugemu pa so župani le nižje vrste gospodarsko-upravni uradniki zemljiškega gospoda. Kos je podprl Dopschovo naziranje, dodal pa je k temu vprašanju še nekaj novih osvetljenj, ki pojasnjujejo tudi Dopschu v urbarjih ne popolnoma jasna mesta. Tako n. pr. omemba župana kot edinega prebivalca opustele vasi. Komu naj uraduje? — vprašuje Peisker. Kosu prav taka mesta v urbarjih dajo priliko, da še bolj poudari pravilnost Dopschovega naziranja, češ da je v takem primeru misliti še na posebno funkcijo župana-uradnika, ki naj v opustelo vas privabi nove koloniste. Da je to župan v resnici izvedel, so Kosu dokaz urbarji mlajšega datuma, ki v prej opustelih vaseh zopet omenjajo kmete. Kosovi doneski k županskemu vprašanju v tej knjigi so tem večjega pomena, ker vsa temeljnima Peiskerjevim in Dopschovim ugotovitvam sledeča literatura, katero on omenja, ni v ta problem prinesla nič bistveno novega.

Pri poglavju, ki je namenjeno opisu prebivalstva, je med drugim zanimivo predložil, kako je bilo številčno gibanje prebivalstva h koncu 15. in v začetku 16. stoletja, ki se more v urbarjih ugotoviti, v tesni zvezi z raznimi gospodarskimi krizami in elementarnimi neizgodami, ki so izpričane tudi v drugih virih. Pri presoji narodnosti s pomočjo imen in priimkov pa poudari potrebo izredne previdnosti pri tem postopku, opozarja pa na tem mestu tudi na vrzel v naši historiografiji, ko pravi, da še nimamo napisane zgodovine slovenskega imena in priimka. Prav zaradi tega je njegovo razmotrivanje o krajevnih, osebnih in ledinskih imenih kot pripomočkah za ugotovitev narodnosti tem večje vrednosti.

V posebnem poglavju nam pisec predloži vrsto ter višino dajatev in služnosti, zavrača napačno pojmovanje Peiskerja in Dopscha o t. zv. orni tlaki ter pripominja, kako pogostejše se v urbarjih proti koncu srednjega veka javljajo dajatve in služnosti, preračunane v denarno dajatev — znak prehajanja od naturalnega k denarnemu gospodarstvu.

H koncu uvodnega dela spregovori še nekaj o postanku salzburških urbarjev, pri čemer navede politične in gospodarske razloge, ki so privedli salzburške nadškofe do tega, da so ugotovili posestno stanje. Andrej Šarc.

Eda Stadler: Pravljica. Primerjalna studija (Separatni odtis iz »Etnologa« XII, glasnika Etnografskega muzeja v Ljubljani), Ljubljana 1939. Str. 27 (+ 5).

Stadlerjeva govori v svoji razpravi, pisani na pičlih sedem in dvajsetih straneh, ob številno nabrani literaturi in z daljšim izvlečkom v angleščini, o pravljici (fairy-tale) najprej na splošno, nakar poda definicijo pravljice. Dalje skuša pojasniti bistvo te vrste ljudske poezije ob razliki od bajk in pripovedk in poda stilistične značilnosti pravljic.

V drugem poglavju govori o postanku in izvoru pravljic v pradavnini. O tem so nastale že različne teorije, ki so jih pač dale različne metode znan-

stvenega raziskovanja pravljice: brata Grimma, utemeljitelja znanosti o pravljici, za njima Uhland, Müllenhoff in drugi so si razlagali izvor pravljic iz starih epov in mitov (mitološka teorija). Podlaga tej šoli je romantično-mistična teorija o ljudstvu-poetu. Theodorju Benfeyju, göttingenskemu sanskritistu in utemeljitelju znanosti komparativnega raziskovanja pravljice je Indija izhodišče pravljичnega sveta. To je tako imenovana teorija o enkratnem postanku pravljice, za katero sta dala temelje že Grimm, smer in pot pa je pokazal Benfey, ki je pri tem pripisoval važno vlogo budizmu. Migracija se je vršila v dobi križarskih vojn. To teorijo migracije so prav tako kmalu ovrgli kot prvo, saj je z njo bila uničena vera v originalno pravljico pri drugih narodih (posebno oprijemljiva zmota pri Rusih-Stasov). E. B. Tylor in Andrew Lang sta zagovarjala teorijo poligeneze, večkratnega postanka pravljice (po Wundtu in Bédierju). Ta etnološka oziroma angleška antropološka šola ali teorija socialnih razmer predpostavlja vsemu človeštvu skupne motive.

Različnost vseh teh teorij, ki jih moderni razlagalci uporabljajo eklektično, saj je v vsaki nekaj resnice, nam pisateljica pokaže na izbranem primeru o Trnjulčici.

Pri študiju pravljice moramo zelo dobro razlikovati med pravljico samo in med pravljичnim motivom (primera: »Gosja pastirica« in »Morska deklica«), poudarja pisateljica.

V drugem — največjem delu razprave — prinaša pisateljica kratek pregled pravljic in pravljичnih zbirk iz vseh dob in časov, ki so važne za razvoj pravljic v orientu in v Evropi. Tako jih našteva od najstarejših iz l. 3000. pr. Kr. pri Babiloncih in dalje pri Egipčanih, Hebrejcih (kralj Salomon), Indijcih, ki so imeli največ pravljic; pri Arabcih (Tisoč in ena noč), Grkih in Rimljanih (Amor in Psyche) do Italijanov, ki so prvo zbirko izdali v Evropi (1550). Od tedaj zasleduje rast pravljичnega blaga pri Francozih (Perrault), Angležih in Nemcih, pri katerih sta največjo zakladnico pravljic izdala brata Grimm v *Kinder und Hausmärchen* (1812). Ta je dala povod za eno najvažnejših razprav o pravljici: J. Bolte in J. Polivka: *Anmerkungen zu den K. u. H.-märchen der Brüder Grimm* in velja za izhodišče študija o pravljicah.

Ko Stadlerjeva še na splošno omeni številnost zbirk pravljic pri Slovanih, ki imajo ogromen, a neizrabljen pravljичni zaklad, zaključi takole: »Pravljice (pa) najdemo v vseh časih in pri vseh narodih. Ljubijo in razumevajo jih vsi narodi v vseh dobah. Za vsak narod so pravljice narodni zaklad in dolžnost narodov je čuvati ga v največji skrbi. Dandanes pravljice niso več žive duševne dobrine narodov. Pri pravljicah moremo videti isti pojav, kot smo ga videli pri ljudskih knjigah: da je ura znanstvenega zbiranja ljudske poezije obenem tudi smrtna ura zanjo.«

Škoda, da Stadlerjeva za svojo študijo o pravljici, kakršnih smo Slovenci pač še potrebni, ni imela pri rokah bolj izbranega in sodobnega znanstvenega materiala (ne toliko zbirk pravljic samih), da omenim n. pr. samo delo, ki je celo v Ljubljani na razpolago: Albert Wesselski, *Versuch einer Theorie des Märchens*, izšlo v Pragi 1931 kot 45. zvezek *Prager Deutsche Studien*. Kar Stadlerjeva navaja v svoji študiji kot z muko nabrano snov iz številne literature, bi z lahkoto že našla v temeljitem ekscerptu v ime-

novani knjigi, ki je tudi kot primerjalna študija mnogo izčrpnjša v podatkih in to celo iz novejšje dobe. Ako bo pisateljica naknadno dobila to delo v roke, bo sprevidela, da je isto pot opravila po velikanskem ovinku in seveda še z nezadostnimi sredstvi in močmi. Bolj bi nam bil v slovenščini dobrodošel pregleden ekscerpt iz Wesselskega, četudi si njegove filozofske teorije ne bi prisvojili in čeprav bi se tak pregled ne mogel smatrati za kakšno znanstveno delo. V poznanje zanimive knjige omenjam samo nekaj posebnosti iz nje.

Wesselski skuša v svoji knjigi, v kateri se striktno drži induktivne metode ter vedno pričenja tezo najprej z mnogimi primeri in variantami, upoštevajoč n. pr. tudi aitiološke zgodbe in zgodbe iz živalskega sveta, omejiti pravljico ne samo po vsebini, temveč tudi po obliki od drugih pripovednih vrst. Poleg pravljice (*Märchen*, *Wundererzählung*, ki temelji na veri v čudeže in vsebuje čudežne motive) in mita (ki vsebuje motive blodnje, *Wahn*motive, t. j. kar ni bilo res in ni resničnostno) operira še z izrazom *Märlein* (ki je umetna oblika in uporablja samo kolektivne motive) ter deli ljudsko pripovedno blago v preproste (zgodbo, kot jo primitiven človek pové) in v umetne oblike (mit, legenda, *Märlein* in pravljica). Na tej novi osnovi stoji zgradba njegove teorije. v tem smislu postavlja Wesselski tudi svojo definicijo pravljice (stran 196): »... da je pravljica, ta stvarna umetna oblika pripovedovanja, ki poleg kolektivnih motivov uporablja tudi čudežne motive, v kolikor to zahteva razvoj dejanja, prišla iz orientala kot usedlina tamkajšnje *Märlein*.« Če pravljico ali *Märlein* dalje pripovedujemo, dobimo preprosto obliko navadne zgodbe. Pravljica se torej med ljudstvom pokvari in končno razpade.

Definicij pravljice imamo pač že več (Grimma, Thimme, Van Gennep, Bolte, Aarne i. dr.) — saj vlada že v uporabi pojmovne oznake »pravljica, pravljčni« velika samovolja —, a vse so nepopolne in zato velja za njih najbolj trditev Wesselskega, da se še do danes ni posrečilo kakšni definiciji pojma pravljice pridobiti splošnega priznanja.

Poleg že zgoraj imenovanih teorij o pravljici, ki jih Wesselski vse kritično premeri, spoznamo pri njem še finsko šolo, ki je sedaj v veljavi in ki temelji na primerjalnem folklornem raziskovanju. Utemeljitelj te šole je Kaarle Krohn, prvo formulacijo pa ji je dal Antti Aarne. Od Grimmov izhaja v njej kriterij, da je pravljica iz ljudskih ust. Važna je geografsko-historična (migracija po geografskem redu) metoda dela, ki temelji na tezi o enotni in harmonični praobliki pravljice (logična in estetska enota). Iz Aarnejeve teze je postala pri Krohnu delovna hipoteza (o popolni praobliki).

Wesselski hodi pri svojem poizkusu nove teorije pravljice nekako srednjo pot, po kateri je med takimi skrajnostmi pač najbolj varno in uspešno hoditi. Kar je dobrega, privzame zase.

Zelo zanimive podatke prinaša Wesselski o načelih, ki so vodila zbiratelje pravljic, n. pr. brata Grimma, ki sta izločila, kar se ni ujemalo, in vrnila, kar se jima je zdelo skladno. Proti takemu prenašanju ljudskih umetnin sta nastopila že Achim v. Arnim in Goethe. Grimmovo delo imenujejo nekateri kar mistifikacijo in grotesko. Prodrli je E. Hoffmann-Krayer s trditvijo, da ljudstvo samo poustvarja, a ne ustvarja. Za pravljico torej velja tudi, da jo vedno le posamezniki pripravljajo, ohranjajo in širijo, da kolektiv ne dela nič tega.

Njegova sodba o Grimmovih pravljicah je v smislu njegove teorije naslednja (str. 115): »Grimmove pravljice so umetna oblika, čeprav temeljijo na ljudskem ustnem izročilu ali ljudski književnosti, ne samo stvarna umetna oblika, ki bi jo poleg tega mogli imenovati tudi kot jezikovno umetno obliko, temveč literarna umetna oblika, ustvarjena ne samo z umetno, temveč z umetniško zvezo motivov in izpeljana ne samo z jezikovnimi sredstvi ljudstva, temveč tudi s stilnimi in izraznimi sredstvi literarne kulture, prikrojena seveda ljudskemu, celo otroškemu svetu. V Grimmovih pravljicah je ustvarjena ljudska umetna oblika pravljice, ki se razlikuje od absolutne umetne oblike, tako imenovane umetne pravljice ali novelistične pravljice ali pravljичne novele, samo v enem, od česar pa zavisi drugo: ljudska umetna oblika se veže (in se pri tem odpoveduje svobodi domišljije) na izročilo, čigar bogastvo jemlje seveda od vsepovsod, in pripoveduje v jeziku, ki je temu izročilu primeren.«

Po kritični obdelavi Wesselskega o teorijah pravljice bi torej marsikatera, samo privzeta, historična trditev Stadlerjeve izgubila svojo vrednost, kot na primer glede obsega pravljичnega zaklada pri raznih narodih.

Na mnenje Stadlerjeve, da so Judje mnogo prepobožni za pravljico, bi ponovil, kar pravi Mojzes Gaster (rojen v Romuniji): »Ta religiozna vera — izraz jemljem v najširšem smislu — je eden izmed najvažnejših momentov v zgodovini izvora in razširjenja pravljic, kar so dosedanji raziskovalci sistematično zanemarjali. Ni nam treba iti daleč, da najdemo vzrok za to: evropske ljudske pravljice, posebno še v modernih zbirkah, so izgubile religiozni element, če ne povsem, pa vsaj večinoma; čim dalje proti vzhodu gremo, tem bolj stopa religiozni značaj pravljice v ospredje. Na zahodu so smela od nadnaravnih bitij ostati le nekatera; ravno ta so še dovoljena in čakajo na slovo. Njihov svet je izginil in v naših pravljicah srečujemo samo še bitja, ki v grobih verskih oblikah še niso izumrla. Ljudska mitologija južnih Slovanov ali Albancev ali Grkov ali Romunov je mnogo bogatejša kot mitologija kakšnega zapadnega ljudstva, in zato so njihove pravljice bolj polne, bogatejše, bolj žive in, vsaj zame, prvotnejši obliki bližje kot v kakšnih bledih nasprotnih podobah v zapadnih izročilih.« In Weselski mu pritrjuje.

O celoti razprave bi rekel, da je kompilacija stvari, ki so že davno do podrobnosti obdelane in za katero je bila z mnogo energije celo literatura nekritično izrabljena, ker je, verjetno, manjkalo kritično mentorstvo. Zaradi nekaterih omenjenih stvarnih pomanjkljivosti in nesodobnosti ima študija značaj še nedognane seminarske naloge. Podana je raztrgano (miselno prehitvanje) in nesistematsko, pisana tu in tam s poetičnim navdihom, kar je pisateljico zaneslo, da ni več v strogi znanosti. Jezik kaže nekaj grobih pravopisnih napak v izrazih in oblikah, kot: vsled, slučaj namesto primer, napram, posluževati se, občutevati, sigurnost, nahajati se, vzgled, nebroj, svežejši, gozd bodečih trnjev; novi pravopis pozna n. pr. celo samo obliko »študija« in ne »studija«, kar ima pisateljica že kar v naslovu, tudi sklanjatev »od bratov Grimm« (ponovno!) ni slovenska (ker v ušesih zveni nemška sklanjatev, si je treba vzeti slovenski primer za preizkušnjo!). Več zaporednih stavkov s »pa« tudi moti smisel.

Leopold Stanek.